

SUDAN

Irene Cordón i Solà-Sagalés

Estels del Sudan

Crònica d'una viatgera
pels antics regnes del Nil

SUDAN

Irene Cordón i Solà-Sagalés

.....

Estels del Sudan

Crònica d'una viatgera
pels antics regnes del Nil

.....

Pròleg de Toni Arbonès

Tushita edicions

Estels del Sudan

Irene Cordón i Solà-Sagalés

Primera edició: Desembre de 2024

© del text: Irene Cordón i Solà-Sagalés

© 2024 Tushita edicions

www.tushitaedicions.com

info@tushitaedicions.com

Disseny de la col·lecció i tractament de les cobertes: Marc Ancochea.

Maquetació: Sir Gawain & Co.

Imprès a: Romanyà Valls

ISBN: 978-84-128763-7-6

Dipòsit legal: B 21984-2024

Thema: WTL, DNB, 1HBS, 2ADC, 3MR

Ibic: WTL, BG, 1HBS, 2ADC, 3JMG

No és permesa la reproducció total o parcial d'aquest llibre, ni el seu tractament informàtic, ni la seva transmissió a través de qualsevol mitjà, bé sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per enregistrament o d'altres mètodes, sense el permís previ i per escrit dels titulars del *copyright*.

Fotografia de portada: *Tea lady* ('dona del te') a la seva parada del mercat d'Omdurman. Khartum, Sudan. (©Toni Espadas).

Fotografia de contraportada: Temple d'Amenhotep III. Soleb, Sudan. (©Toni Espadas).

© Fotografia de l'autora a la solapa anterior: Toni Espadas (Arxiu personal d'Irene Cordón i Solà-Sagalés).

Per a tots els meus, grans i petits.
Per als que hi sou i els que ja no hi sou.

*¿Per on vas, Gilgamesh? ¿Què busques sense alè?
La vida que tu cerques ja mai la trobaràs.
Quan els déus van crear tota la humanitat,
van decretar la mort, la vida retingueren,
però a les seves mans la vida es va quedar.
Escolta, Gilgamesh, tingues la panxa plena!
Estigues content sempre, de dia com de nit;
fes gresca cada dia, música i ballaruga!
Tu sempre ves guarnit amb vestits impol·luts;
tingues el cap ben net, tot ben banyat amb aigua.
Guaita quin nen petit que t'agafa la mà;
amb els teus amanyacs gaudeix de la teva esposa.
Hauria de ser aquest el destí dels humans.*

POEMA DE GILGAMESH

Mil·lennis II i I aC

Fragment de la Tauleta X.

Traducció de l'accadi de Lluís Feliu

ÍNDIX

- Pròleg, de Toni Arbonès** | 13
- Carta 1. Estimada mare, marxo de viatge al Sudan | 17
- Carta 2. Des de l'aeroport d'Istanbul | 21
- Carta 3. Retrobament amb l'Ayad | 25
- Carta 4. Visita per Khartum, la *Banya de l'Elefant* | 27
- Carta 5. Awadia, la dona nuba | 33
- Carta 6. El desert de Bayuda | 37
- Carta 7. Sesibi i el temple d'Akhenaton | 45
- Carta 8. La *laconda* de l'Ahmed | 51
- Carta 9. Pels carrers de Soleb | 55
- Carta 10. El lloc més bonic per contemplar el Nil | 59
- Carta 11. L'antic regne de Kerma, George Reisner i
Charles Bonnet | 65
- Carta 12. Dormir sota el cel estrellat del Sudan | 71
- Carta 13. El Quartet de Remeieres | 73
- Carta 14. El regne cristià de Makuria | 75
- Carta 15. El gall afònic de Karima | 81
- Carta 16. Djebel Barkal, la *Muntanya Pura* | 83
- Carta 17. Any amunt, any avall | 87
- Carta 18. Les necròpolis d'El-Kurru i Nuri | 91
- Carta 19. El complex monàstic d'el-Ghazali | 97
- Carta 20. Les piràmides de Meroe | 103
- Carta 21. Retorn a Khartum amb parada a Mussawarat i a Naga | 107
- Carta 22. Fàdia | 111
- Carta 23. Torno a casa | 121
- In memoriam** | 123
- Agraïments** | 124
- Epíleg** | 125

PRÒLEG

N'hi ha prou a dir Sudan perquè la ment d'Irene Cordón s'il·lumini amb l'esplendor del món antic que s'hi va assentar fa segles. El regne de Kuix va emergir vora el Nil i es va escampar pel seu curs serpentejant. No hi fa res que el que en resta reposi sobre la sorra desdibuixat per la broma del temps. Les pedres parlen, només cal escoltar-les. De les profunditats d'aquell passat remot, se'n perfilen reis i reines que van governar com a faraons.

La passió arqueològica d'Irene Cordón s'inflama sense remei. Raspall de dents i cafè a la maleta. Sobretot cafè. La força del viatge es fa irresistible, capaç d'abatre qualsevol barrera, ja sigui feta de pors, angoixes, dubtes o enyorances pels adeus.

Martí i Pol ho adverteix a *El viatge*: “Feixugament sotmesos a la caducitat del temps / no hi ha cap viatge que pugui alliberar-nos per sempre més de dubtes i temences / i és bo saber-ho sempre abans d'emprendre'l.”

El viatge mateix, malgrat ser engrescador, és sovint generador de pors, dubtes o fins i tot d'angoixes irracionals. I el comiat, tot un tràngol. Deixar persones a qui t'estimes just al llindar de la porta de casa, fent veure que la partença no aprofundeix incerteses. Potser es tractaria de no transcendir. “Bé, ja ens veurem, fins aviat!”... Fer de la marxa un tràmit més qualsevol, malgrat la sensació de nus a l'estómac. Una abraçada frugal i ment en blanc mentre te'n vas empès per una il·lusió infantil. Una mena d'energia essencial, si voleu, allunyada de qualsevol lògica raonable.

Viatjar són moltes coses. Algunes de plaents, altres no tant. Però el cert és que Irene Cordón no s'avé amb la immobilitat, saturada d'inquietuds com està. Quan davant seu s'obre un nou horitzó, l'ha de transcendir, ha d'anar-se'n, angúnies i ànsies a banda, com les que es deriven del món que deixa enrere.

D'aquesta manera, el viatge que ens proposa Irene Cordón a l'antic regne de Kuix no és només una simple exploració vora el gran riu, és sobretot una al·legoria a l'estimació de la mare. I un cant a l'amistat. D'avui i d'ahir. Perquè tot i l'abisme temporal que els separa, Irene parla dels faraons com si fossin vells amics. Igual que dels sudanesos que l'ajuden a fer camí des del present cap al passat més remot.

Estels del Sudan és, doncs, un periple trial; geogràfic, temporal i alhora, també, personal. Íntim podríem dir. La protagonista d'aquesta història avança per una cartografia on, més enllà d'assenyalar enclavaments de piràmides, necròpolis i tombes hipogeies, els topònims ens indiquen llars d'amigues i d'amics com l'Ayad, l'Awadia, l'Alí o l'Ahmed. Què seria dels nostres viatges sense la mà estesa d'aquesta gent?

Irene Cordón descriu el seu periple en cartes manuscrites adreçades a la mare, que l'espera a casa. Amb ella comparteix les seves vivències quotidianes i alhora la història d'un món desaparegut, mig enterrat a la sorra. A l'explicar el que viu a la seva progenitora, fa que de retruc ens ho expliqui també a tots nosaltres.

Emmirallada en heroïnes del passat com Mary Kingsley, Florence Baker o Karen Blixen, Irene Cordón se'ns descobreix també com una “dona de batalla”, avesada a dormir al ras més que no pas en “hotelassos” —com diu ella mateixa. No hi fa res que siguin hotels amb spas o “amb encant”. Mil vegades més una estona compartida amb les *tea ladies* d'una *laconda* qualsevol —que és una mena de casa rural— que una vida sencera tancada en aquests establiments. “Simples bombolles fortificades d'occidentalitat”, afirma, on no pot evitar tenir la sensació de pèrdua de temps. De distorsió de la realitat que només ha de pertànyer, diu, als sudanesos.

Mentre avança entre les dunes, a vegades, amb la visió enterbolida per poderoses tempestes de sorra, Irene Cordón ens descriu nissagues de vells sobirans que van rivalitzar amb déus

i deesses amb poders sobrenaturals. I envoltada d'un món de ruïna i de buidor, la seva passió romàntica la fa capaç d'imaginar ja sigui la cort en moviment d'un faraó, ja siguin els vells rituals endevinatoris de píties profètiques o de summes sacerdots. Per Maat, la deessa egípcia de la veritat, que fins i tot enumera les flaires d'encens que se'n desprenen! O les de les pells de lleopard, plomes d'estruç, banús o ivori, que al llom de camells feien la Ruta dels Quaranta Dies i travessaven el desert com ombres espectrals.

Rebla Miquel Martí i Pol: “Més enllà de neguits i entusiasmes / potser el guany dels viatges és l'espai / que hi descobrim de nosaltres mateixos / i que tal volta hauria restat fosc / sense la llum d'aquelles noves rutes.”

Maktub, 'així està escrit'.

TONI ARBONÈS, març de 2024

Carta 1. Estimada mare, marxo de viatge al Sudan

Sabadell, 15 de setembre de 2022

Estimada mare,

Demà passat marxo cap al Sudan. Estic preparant la maleta; ja saps que sempre deixo els preparatius per al darrer moment, però ja tinc a punt el raspall de dents, les *trekking* de muntanya, el sac de dormir i el cafè per a catorze dies. No necessito res més. Sí, he dit “el cafè”. Què vols que hi faci! Tots tenim els nostres capricis i febleses, i tu ja saps que la meva debilitat és el cafè, i al Sudan no en tenen.

Avui no és diferent de qualsevol altra vegada que, just abans de marxar, m’agafen pors, dubtes i fins i tot angoixes incomprendibles. Malgrat el meu desig irrefrenable de voler seguir viatjant, no puc evitar fer-me preguntes com ara “Per què me’n vaig? Que no hi estic bé, aquí? És que no em puc quedar més temps a casa, que ja haig de tornar a marxar?”

Em vull retrobar amb els meus amics sudanesos, veure per mi mateixa que estan bé, malgrat que el país visqui des de fa dècades molta inestabilitat política. A més, i com bé ja saps, soc una enamorada de la història antiga i el Sudan forma part del que havia estat l’antiga Núbia, una regió que es trobava a la part central de la vall del Nil i que s’estenia cap al sud, des de la primera cascada a Assuan (a l’actual República d’Egipte) fins a la unió del Nil Blanc i el Nil Blau a Khartum (la capital sudanesa). A l’antiguitat, Núbia va ser l’escenari d’un intens comerç de productes exòtics (com ara banús, pells de lleopard, ous i plomes d’estruç o marfil) perquè era el corredor de comunicació i terreny de pas indispensable entre l’Àfrica negra i el món mediterrani. La zona, a més, posseïa or, un dels béns

més cobejats per la resta dels pobles del voltant. Els textos egipcis antics solen fer referència a Núbia com a *Terra de l'Or*. I és precisament aquí, en aquesta Terra de l'Or, on van sorgir els regnes de Kerma, Kuix, Napata i Meroe. Te n'aniré parlant.

T'he de dir, estimada mare, que pocs viatgers occidentals han visitat el Sudan. Això es deu, probablement, al fet que la imatge del país s'ha vist enfosquida per dues guerres civils (la de 1955-1972 i la de 1983-2005) i per la lluita per la independència, que conduí a la creació del Sudan del Sud l'any 2011. I, per acabar-ho d'adobar, els aldarulls de fa un any, amb el cop d'estat contra el govern de transició. Fins i tot, a dia d'avui, el govern sudanès no permet als occidentals visitar les zones de Darfur, o els monts Nuba, a l'estat del Kordufan (per a molta gent, un lloc mític!) i recomana d'evitar altres zones frontereres, en particular amb Líbia, el Txad i Etiòpia. Malgrat tot, el Sudan té un patrimoni cultural immens, ofereix una oportunitat única per acampar al costat de les piràmides sense aglomeracions, entrar als antics temples a mitja nit i conèixer bé el regnat d'uns sobirans que van rivalitzar amb els faraons. Hi va haver una dinastia, els anomenats "faraons negres", que va arribar a dominar el tron d'Egipte durant gairebé un segle (cap al 747-664 aC).

Aquest viatge el faré per carretera al llarg de la vall del Nil. El punt de partida és Khartum i em desplaçaré cap al nord, quasi d'una tirada, fins a Seliem, travessant el desert de Bayuda. Continuaré pujant, seguint el curs del Nil, fins arribar a Soleb, al nord de la tercera cascada. A Soleb s'alça el que, per mi, és un dels temples egipcis més bonics que té el Sudan. Després aniré baixant fins a l'antiga ciutat de Napata (l'actual Karima), i hi faré estada un parell de dies i continuaré el camí fins arribar a Meroe, reconegut per la UNESCO com el major conjunt de piràmides del món.

Com que tots aquests noms et deuen sonar estranys i fins i tot algun d'impronunciable, m'he atrevit a dibuixar un mapa on

hi ha no només els noms de les ciutats, viles i el desert que t'he dit, sinó que hi he afegit les cases dels amics on m'estaré. A les cases típiques núbies, els sudanesos les anomenen *lacondes*. He dibuixat el mapa tan bonament com he pogut i que t'adjunto en aquesta primera carta; no t'enfadis amb mi ni siguis gaire rigorosa, que ja saps que jo no en sé de dibuixar. I tampoc no t'emprenyis si et dic que m'he emportat alguns dels teus carbonets i llapis de dibuix que tenies al pis de la rambla de Catalunya, per fer el mapa i algun esbós més durant el viatge.

Me'n vaig i per això els pròxims dies no et podré venir a veure, però no et preocupis que t'escriuré cada dia, si cal dues i tres vegades. I quan torni, el primer que faré serà venir a veure't per abraçar-te, perquè els teus braços són port segur, i et voldré explicar les meves vivències al Sudan, a tu, a tu i al pare, que m'heu fet estimar la història antiga i el món del viatge. Ho voldràs?

La teva filla,
Irene

MAPA DEL SUDAN. ITINERARI DEL VIATGE

Mapa fet per l'autora a partir d'O'Connor, D. (1993): *Ancient Nubia. Egypt's Rival in Africa*. Universitat de Pennsilvània.

CARTA 2. DES DE L' AEROPORT D' ISTANBUL

Istanbul, 17 de setembre de 2022

Estimada mare,

Escric aquestes línies des de l'aeroport d'Istanbul. Sempre fa mandra haver de fer escales per viatjar lluny, però t'he de dir que, per no queixar-me més, penso en les exploradores del segle XIX, com ara la britànica Mary Kingsley, o la romanesa Florence Baker, o l'escriptora danesa Karen Blixen, que per anar del continent europeu a l'Àfrica trigaven un, dos i fins a tres mesos. Havien d'agafar trens atrotinats amb seients incòmodes, vaixells mercants, carruatges tirats per cavalls o ases i caminar quilometrades. Passaven dies sencers sense poder rentar-se, topaven amb tribus hostils i feres ferotges famèliques, i havien de combatre la malària com fos perquè no podien fer la profilaxi. ¿Em puc queixar, jo, que agafo dos avions i en menys de dotze hores sé que faré la ruta de Barcelona a Khartum?

De les tres dones que t'acabo de dir, la meua exploradora preferida és Mary Kingsley. Encotillada en vestits negres llargs fins als turmells i armada únicament amb una ombrel·la de sol va ser capaç, a finals del segle XIX, de recórrer tota sola regions perillosíssimes de l'Àfrica occidental. Des de les platges salvatges de Gabon, va remuntar en canoa pel riu Ogooué, va recopilar informació sobre les pràctiques religioses de tribus de la zona, va recollir diversos espècimens de peixos i insectes per al Departament d'Història Natural del Museu Britànic i, entre moltes altres gestes, va conviure amb els fang, una ètnia antropòfaga. Sí, mare: eren caníbals!

Recordo quan em parlaves del teu avi Leandro, que era metge, i de la seva esposa, la teva estimada àvia Sabina, que van anar a

viure a l'Àfrica occidental, a la Guinea espanyola, durant més de vint anys, i que també van tenir una topada amb els fang al mig de la selva. Sempre m'has explicat que se'ls volien menjar però que gràcies al do de paraula i la convicció que tenia l'avi Leandro, no se'ls van cruspir i els van deixar lliures, perquè devien pensar que els feia més servei tenir un metge viu que no pas mort.

T'he de reconèixer, marona, que durant molt de temps no em vaig acabar de creure aquestes històries que ens explicaves a la Noemí i a mi (érem dues criatures!) fins que, fa cosa de quatre anys, i amb una sorpresa que encara m'aclapara, em vas donar una cartera de cuir plena de documents dels teus avis. Hi era tot: les cartes de l'avi Leandro a la família explicant mil i una peripècies per les selves guineanes, alguna fotografia des de l'Hospital de Fernando Poo on exercia i, fins i tot, el seu títol universitari, que la Universitat de Valladolid li expedí l'u de desembre de 1897, que l'acreditava com a metge. Sempre penso que hauria d'escriure un llibre de tot això. Ho hauria de fer, oi? T'he de dir que en Toni, aquesta parella aventurera i infatigable que tinc, moltes — moltíssimes! — vegades m'ha dit d'anar cap a Guinea a buscar i seguir les passes d'en Leandro i la Sabina.

Em pregunto per què em vas donar la cartera de cuir del besavi Leandro, ara fa quatre anys.

Florence Baker és l'altra aventurera digna de menció i, sobretot, perquè l'associa al riu Nil. Ella, al costat del seu adinerat marit, el britànic Samuel Baker, va remuntar el Nil des de la ciutat del Caire i, després d'un mes de navegació, la parella va creuar el desert amb l'ajuda de servents i una caravana de camells. Durant uns quants mesos van estar-se a Khartum, ben bé cap a on vaig jo, tot i que ells dos van anar molt més enllà: l'any 1863 i per encàrrec de la Reial Societat Geogràfica d'Anglaterra, van arribar fins a Gondokoro, a l'actual Sudan del Sud, indret recordat pel comerç d'esclaus. La missió que els

Baker tenien era clara: buscar els exploradors britànics John H. Speke i James A. Grant, desapareguts des de feia temps. Va ser un viatge duríssim i finalment van trobar la parella d'exploradors, malalts i exhausts però feliços per haver descobert que efectivament el llac Victòria era una de les fonts del Nil Blanc.

La baronessa Karen Blixen, la tercera aventurera, te l'he anomenada perquè sé que la pel·lícula *Memòries d'Àfrica* t'encanta, que adores la Meryl Streep i el guapo d'en Robert Redford. La pel·lícula es basa en la novel·la que porta el mateix títol i narra la història de la gran escriptora danesa quan visqué a l'Àfrica, a principis del segle xx, en una granja que tenia a les muntanyes del Ngong, enmig d'una plantació infructífera de cafè en terres dels kikuyu, el grup ètnic més nombrós de Kenya.

Les pantalles de l'aeroport indiquen que els passatgers del vol TK 680 que va a Khartum ens hem de dirigir cap a la porta d'embarcament. Ara sí que m'acosto al Sudan!

La teva filla,
Irene

CARTA 3. RETROBAMENT AMB L'AYAD

Khartum, matinada del 18 de setembre de 2022

Estimada mare,

He arribat fa poques hores a Khartum i t'escric des de l'habitació de l'Hotel Assaha, on m'allotjo. Recordes quan encara vivia a casa i sempre que sortia "a veure món" em demanaves que truqués per dir que havia arribat bé? Ara encara ho faig, però en comptes de buscar una cabina telefònica n'hi ha prou que escrigui un missatge de text al grup de WhatsApp que tenim la família, els Jimblos. Te'n recordes, que ens vam posar aquest nom arran del viatge a Namíbia, quan vam conviure tres dies amb una tribu dels himba? Quins records més bonics que tinc d'aquell estiu! Hi vam anar en Toni i jo amb la Noemí i en David. Cantàvem l'himne del Barça amb els himba una nit plena d'estels i a la vora del foc: en Roger, en Pau i en Teo, els hauries d'haver vist, mare, s'ho van passar d'allò més bé!

Malgrat que l'aeroport de Khartum és desangelat, brut i vell, i els tràmits d'entrada al país són lents, feixucs i tirant a desesperants (que si ara et demanen el visat, que si volen veure la carta d'invitació, que si has de pagar amb dòlars, que si una fotografia, que si ara falta un segell, que si el certificat covid digital de la UE, que si "vagi en aquella finestreta que li donaran un paper i me'l retorna emplenat degudament", i el paper dels pebrots és només en àrab i no sé ni per on començar), doncs malgrat tot això, no he deixat de somriure perquè tenia moltes ganes d'arribar al Sudan.

T'he de dir que el meu estimat amic Ayad m'esperava a l'aeroport i que m'ha fet molta il·lusió retrobar-lo. M'ha acompanyat en cotxe fins a l'hotel. Des de la darrera vegada que ens vam

veure, ara fa dos anys, l' Ayad ha envellit. Sí. S' ha engreixat, camina amb moviments lents, té els cabells més blancs i dos forats negres al lloc on hi havia dos queixals. No podia deixar de mirar-li els forats negres. De debò que he intentat evitar-ho, mare! He procurat no fixar-m' hi mirant cap a un altre lloc de la cara, m' he centrat en el que ell m' explicava però sempre he acabat clavant els ulls traïdors als dos forats.

L' Ayad m' ha ensenyat una fotografia de la seva família que té al mòbil i m' ha dit que la dona i el fill de tres anys estan bé. Com a pare cofoi de la criatura, també m' ha mostrat un vídeo on hi havia el nano cantant i saltant sobre un llit. Per dins meu, he pensat: "Uf! Quin corcó de nano! Quanta energia que té en Mohammed i quanta paciència que tenen els pares!"

Aquesta vegada serà la quarta que l' Ayad i jo ens veiem per fer plegats una ruta pel Sudan. Des del primer cop que vam viatjar junts, la vida ens ha canviat a tots dos. Sembla mentida que puguin passar tantes coses en tan sols cinc anys.

Ara me' n vaig a dormir, que són les tres de la matinada. El viatge se m' ha fet feixuc i se' m tanquen els ulls.

La teva filla,
Irene

Els viatgers o les viatgeres —sobre el terreny o literaris— que se sumen a la ruta d'aquests *Estels del Sudan* descobreixen aviat la múltiple audàcia de l'autora, perquè Irene Cordón i Solà-Sagalés no és solament **la viatgera** que ens acompanya al llarg de la vall del riu Nil en les vint-i-tres cartes que escriu a la seva mare, sinó que

és **la historiadora** que interpreta la vida d'aquestes terres durant segles a través de les seves restes arqueològiques;

és **l'egiptòloga** que glossa les persones que van governar els antics regnes del Nil, a qui professa un agraïment sincer en tant que orígens de les primeres civilitzacions de la humanitat;

és **la dona** que mira i escolta els homes i les dones amb qui es troba i a qui respecta profundament, perquè amb ells descobreix tota una cultura, que és una manera de fer i de pensar, i una manera de parlar, i de menjar i de sentir i relacionar-se,

i també és **l'amiga** que ens ho explica.

L'autora sap que conèixer tot això la fa més forta i ho vol compartir, i nosaltres llegint-la descobrim una segona ruta dels *Estels del Sudan*, més íntima, perquè mentre Irene Cordón examina el dia a dia dels sudanesos i hi participa activament, alhora reflexiona sobre ella mateixa i la seva pròpia gent perquè, al capdavall, no som tan diferents.

